

kîsî Tarihi, II, 86; Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, İstanbul 2001, I, 470-471; Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf* (19. Yüzyıl), İstanbul 2003, s. 135; Öztuna, *BTMA*, II, 181-182; Ömer Tuğrul İnancer, "Şabanîlikte Zikir Usulü ve Musikî", *DBİst.A*, VII, 124.

NURİ ÖZCAN

ÖZÖN, Mustafa Nihat (1896-1980)

Edebiyat tarihçisi, dilci
ve eğitimci.

İstanbul'da Etmeydanı'nda doğdu. Babası Hasan İhsan Efendi İstanbul Gümrüğü, büyükbabası Hacı Hâfız Mustafa Efendi Düyyun-ı Umûmiyye memurlarındadı. Şemsülmâârif, Burhânîterakkî gibi özel okullardaki öğreniminin ardından Davutpaşa ve Gelenbevi rüşdiyelerine devam etti. Mercan İdâdisi'nin son sınıfındayken seferberlik ilânı üzerine askere alındı (1915). Kısa bir yedeksubay eğitiminin ardından Üçüncü Kafkas Ordusu emrine önce Erzincan'a, oradan Bayburt'a gönderildi. İstanbul'a izinli geldiği sırada kıtası da İstanbul'a geldiğinden izin dönüşü Balıkesir'e gönderildi ve terhis oluncaya kadar (Kasım 1918) orada kaldı. Lise eğitimini tamamlamamış olmasına rağmen Edebiyat Fakültesi'ne öğrenci olarak kabul edildi. Fakülteyi bitirdikten sonra Ankara Erkek Lisesi Fransızca öğretmenliğine gönderildi (1923). Bunun yanı sıra Anadolu Ajansı'nda çalıştı, İmam-Hatip Okulu'nda psikoloji ve ahlâk dersleri verdi. Ancak geçirdiği zatürre sebebiyle İstanbul'a döndü. Üsküdar Erkek Lisesi (1926) ve İstanbul Kız Muallim Mektebi'nin (1927-1934) edebiyat öğretmenliklerinde bulundu. Üsküdar'daki Fransız okulunda ve Kabataş Lisesi'nde derslere girdi. 1934'ten sonra Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü'nde hocalık yaptı ve buradan emekli oldu (1961). Emeklilik yıllarında da çalışmalarına devam eden Özön 2 Ocak 1980'de İstanbul'da vefat etti.

Babasına ait kitapların bulunduğu bir evde okumaya meraklı bir aile içinde büyüyen Mustafa Nihat özel Fransızca dersleri almış, II. Meşrutîyet'in ardından yayın bolluğu döneminde okumaya ve edebiyata ilgisi artmış, Balıkesir'de asker olduğu dönemde bir gençlik serüvenini anlatan *Vedia* adlı bir roman yazmıştır. Eser basılmaya başlanmışsa da terhisinden sonra işgal kuvvetlerinin matbaayı kapatması üzerine yarım kalmıştır. Edebiyat Fakültesi'nde Yahya Kemal (Beyatlı), Yusuf Şerif

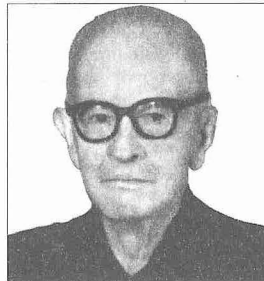
(Kılıçel), Ömer Ferit (Kam), Ali Ekrem (Boşayır), Mehmed Fuad (Köprülü) ve Cenab Şahabeddin hocaları arasında yer almış, Halil Vedat (Fıratlı), Ahmet Hamdi (Tanpınar), Necmettin Halil (Onan) ve Mehmed Halid (Bayrı) arkadaşları olmuştur. Millî Mücadele'nin devam ettiği bu yıllarda Yahya Kemal'in yönetiminde çıkarılan *Dergâh* mecmuasının sahibi olduğu gibi finansmanını da sağlamış, ayrıca yayın işleriyle ilgilenmiştir.

İlk yazı denemeleri olarak *Dergâh*'ta bazı hikâyelerle Nedîm ve Evliya Çelebi üzerine yazılar yanında "İstanbul'un On Beş Günü" başlıklı sayfalarda M. S. (Mülâzım-ı Sâni) imzasıyla askerî kitap tanıtımları, Hasan İhsan imzasıyla tiyatro ve N. D. imzasıyla sinema eleştirileri kaleme almıştır. 1928'de *Aydın Tarihi* dergisinde bir seri halinde yayımladığı "Yüz Senelik Gazeteciliğimiz" başlıklı tefrikası ilk önemli çalışmasıdır. Maarif Vekâleti Tâlim ve Terbiye Heyeti adına 1930-1933 yılları arasında on beş sayı devam eden *Bibliyografya* dergisini çıkaran Mustafa Nihat, yeni harflerle basılan yayınların tesbitine yönelik *Bibliyografya Bülteni*'nin on ikinci sayısında Ahmed Râsim ve Abdullah Cevdet bibliyografyalarına yer vermiş, bu sırada Brunschvig'in *Notre littérature étudiée dans les textes* adlı kitabını örnek alıp hazırlamaya başladığı antoloji, G. Lanson'u göz önünde tutarak hazırladığı, türlere göre sınıflandırılmış bibliyografya çalışmalarıyla bütünleşip o zamana kadar Türk edebiyatında uygulanmamış bir yöntemle türleri tek tek ele alan *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi*'ne dönüşmüştür. Edebiyat tarihi çalışmalarının temelinde neşredilmiş eserler yanında gazete ve dergi koleksiyonları üzerinde yaptığı incelemeler de bulunmaktadır. 1933'te "Edebiyat Kütüphanesi" dizisini başlatmış, bu dizide daha önce Bursa'da basılan Ahmed Vefik Paşa'nın Molière uyarlamalarının tamamını yayımlamıştır (on altısı Ahmed Vefik Paşa'nın [1933], biri Âli Bey'in [*Ayyar Hamza*, 1940] olmak üzere on yedi kitap). Bu tür çalışmalarında Fransızca'da

ki benzer bir diziyi örnek alarak genelde metnin diline dokunmamış, notlar ve açıklamalar koyma yoluna gitmiştir.

Puşkin'in ölümünün 100. yılı etkinlikleri dolayısıyla yaptığı Rusya seyahati dönüşü Remzi Kitabevi için "Dünya Muharrirlerinden Tercümeler" serisini başlatmış (1937), önce on kitap olarak düşünülen bu proje zamanla başka çevirmenlerin de katılmasıyla 120 kitaba kadar ulaşmıştır. Kendisi başta Maksim Gorki olmak üzere Dostoyevski, Maupassant, Alexandre Dumas Fils, Jack London, Rudyard Kipling gibi yazarlardan bu seri için on kitap çevirmiş, *Uyanırlanmış Toprak* çevirisi (1938) dolayısıyla müellifi Şolohof'tan teşekkür mektubu almıştır. 15 Mart 1938'de bu tercümeler serisini desteklemeye yönelik olarak çıkarılan *Kalem* dergisinin yazı işleri müdürlüğünü yapmıştır. 1 Haziran 1939'da on üçüncü sayısıyla neşrine son verilen dergide Tanzimat dönemi yazarları üzerine hazırladığı bazı yazılarını da neşretmiştir. Bu arada yayın müdürlüğünü üstlendiği, 1 Ocak - 3 Eylül 1939 tarihleri arasında otuz altı sayı çıkan *Oluş* dergisinde on bir bölüm devam eden "Edebiyatımızda Münakaşalar" başlıklı bir çalışması dikkat çekmektedir. Yeniden ele aldığı *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi*'ni 1941'de *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi* adıyla neşretmiştir. Mustafa Nihat diğer çalışmalarlarıyla beraber 1940'lı yıllardan itibaren sözlük çalışmalarını da sürdürmüştür.

Metin neşirlerine önceki dönemlerden *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* (On Yedinci Asır Hayatından Levhalar ve Sansürce Çıkarılmış Parçalar alt başlığıyla, I-III, 1944-1945) ve *Silâhdar Tarihi*'nden yaptığı seçmelerle (*Silâhdar Târîhi: XVIII. Asır Saray Hayatı*, 1947) Tanzimat sonrası yazarlarından Şinâsi (*Şair Evlenmesi*, 1940), Nâmık Kemal (*Vatan yahut Silistre*, 1940; *Zavallı Çocuk*, 1940; *İntibah: Sergüzeşt-i Âli Bey*, 1944; *Âkif Bey*, 1961), Ahmed Midhat Efendi (*Yeniçeriler*, 1942), Recâizâde Mahmud Ekrem (*Çok Bilen Çok Yanılır*, 1941) ve Nâbizâde Nâzım'ın (*Zehra*, 1954) eserleriyle devam etmiştir. 1965-1972 yılları arasında Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın kitaplarını yayınevinin isteği üzerine öncelikle farklı olarak sadeleştirmek suretiyle yayıma hazırlamıştır. Sadeleştirme çalışmaları arasında Seydi Ali Reis'in *Hindeli'nden İstanbul'a* adlı eseriyle (1935, Hayrullah Örs'le birlikte) anonim Karagöz oyunları metinleri de (*Kanlı Kavak*, 1941; *Kanlı Nigâr*, 1941) bulunmaktadır. Ayrıca çeşitli dillerde çıkan Kur'an tercümelerini gözden geçirerek hazırladığı bir

Mustafa
Nihat Özön

Türkçe Kur'an tercümesi vardır. Mustafa Nihat kendi çıkardığı veya katıldığı dergilerden başka *Aylık Ansiklopedi* (1944-1950), *Gazi Eğitim Enstitüsü Araştırmaları ve İncelemeleri* (1961), *Kitaplar, Sanat ve Edebiyat* (1947), *Şadırvan* (1949), *Tercüme* (1945), *Türk Dili, Ulus, Hayat* (1926-1929), *Ülkü* (1942), *Yeni Sabah* gibi süreli yayınlarda yazılar yazmıştır.

Eserleri. *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi* (I-II, İstanbul 1930-1932; İstanbul 1934); *Türkçede Roman Hakkında Bir Deneme* (I, İstanbul 1936); *Namık Kemal ve İbret Gazetesi* (İstanbul 1938); *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul 1941); *Türkçe Tabirler Sözlüğü* (I: A-D, 1943); *Okullar İçin Yeni Türkçe Cep Sözlüğü* (1945); *Türkçe-Osmanlıca-Fransızca-İngilizce Terimler Kılavuzu* (1948); *Osmanlıca-Türkçe Sözlük* (1952; 3. bs., *Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, 1959); *Türk Atasözleri* (1952); *Edebiyat ve Tenkit Sözlüğü* (1954); *Türkçe Yabancı Kelimeler Sözlüğü* (İstanbul 1962); *Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi* (1967, Baha Dürder'le birlikte). Müellifin başta *Yazmak Sanatı ve Kompozisyona Giriş* olmak üzere eğitim amaçlı başka yayınları da vardır (eserlerinin geniş bibliyografyası için bk. Özdemir, *Mustafa Nihat Özön*, s. 143-156).

BİBLİYOGRAFYA :

Emin Özdemir, *Mustafa Nihat Özön*, Ankara 1982; a.mlf., "Mustafa Nihat Özön", *TDI*, sy. 341 (1980), s. 89-94; M. Nihat Özön, "Konuşma", *Milliyet Sanat Dergisi*, sy. 207, İstanbul 1976, s. 3, 29; Nijat Özön, "Mustafa Nihat Özön'le Konuşma", *Ulusal Kültür*, sy. 4, Ankara 1979, s. 209-226; Mustafa Kutlu, "Özön, Mustafa Nihat", *TDEA*, VII, 217-218; "Özön, Mustafa Nihat", *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, II, 670-671.

ÂLİM KAHRAMAN

ÖZÜ

Günümüzde

Ukrayna sınırları içinde bulunan tarihi bir kale ve şehir.

Karadeniz'in kuzeyinde, Aksu / Bog / Buğ (eski adı İpanin) nehriyle Özü (Dinyepr) nehrinin döküldüğü kıyı gölünün kuzey kenarında Kılburun karşısında önemli bir yarımada üzerinde bulunur. Kanûnî Sultan Süleyman zamanından beri kullanılan Özü (Özi) kelimesi Oçakof'un Türkçe karşılığıdır. Buranın antik dönemde Olpia (Olpiapolis) olarak bilindiği, ayrıca Miletitler tarafından kurulduğu için Miletopolis adı

nı taşıdığı belirtilir. Daha sonra Strabon'a göre yerleşme yeri nehrin adıyla Voristenis (Lat. Boristenis) şeklinde anılmıştır. Ancak Olpia şehrinin Özü'den uzakta olduğu tesbit edilmiştir. Bu bakımdan Özü'nün bulunduğu yerde tarihi antik döneme inen bir yerleşme olmadığı anlaşılmaktadır.

Özü'nün 1400'lü yıllarda Litvanyalılar tarafından Daşiv adıyla bir askerî istihkâm şeklinde oluşturulduğu da öne sürülür. Ancak muhtemelen Özü Kalesi'nin nüvesi 1490'larda Kırım Hanlığı'nın yaptırdığı askerî istihkâma dayanır. Cankirman ismiyle anılan bu küçük Tatar kalesi, Kanûnî Sultan Süleyman'ın Karaboğdan seferi sonrasında (945/1538) kesin biçimde Osmanlı idaresi altına girmiş olmalıdır. Bazı kaynaklarda ise buranın Alektor adlı kadim bir Grek şehri üzerinde 897'de (1492) Mengli Giray tarafından yaptırıldığı ve Karakerman isminin verildiği belirtilir. Osmanlı idaresi altına girmesinin ardından kale ve küçük yerleşim yeri "Cankirman nâm-ı diğer Özi" şeklinde Osmanlı resmî belgelerinde geçmeye başlamıştır. Osmanlı kaynaklarında Özü hem bölge hem nehrin adı olarak kullanılmıştır. Bunun ise nehrin adının Türkçe telaffuzundan geldiği tahmin edilmektedir. Osmanlılar bölgeyi ele geçirdiklerinde burayı Silistre livâsına bağladılar. 949 (1542) tarihli bir kayıta bir kaza şeklinde kaydedilir (BA, TD, nr. 215, s. 6). Bu yıllarda kaza Akkırman livâsının bir parçası haline gelmiştir. Silistre-Akkırman'ın müşterek bir sancak olarak zikredildiği 977 (1570) tarihinde Özü Akkırman'a bağlı gösterilmiştir (BA, TD, nr. 483, s. 112-115).

Özü nehri boyundaki Kazaklar'ın Karadeniz'e çıkış noktasında bulunması sebebiyle kalenin önemi giderek arttı. 1583-1584'te Kazaklar'ın Akkırman'a uzanan saldırıları Osmanlılar'ı yeni tedbirler almaya zorladı. Özü 1584'te sancak haline getirildi (BA, MD, nr. 52, s. 291). 996-997 (1588-1589) yılı kayıtlarına göre Kazaklar Özü'yü ateşe verdi. 1589'da Osmanlılar karşı harekâta giriştilerse de 999'da (1591) Kazaklar tekrar Özü'ye girdiler. Muhtemelen bu siyasî ve askerî gerekçelerle XVI. yüzyılın sonlarında (1002/1593) Rumeli beylerbeyliğinden ayrılarak müstakil bir beylerbeylik haline getirildi (BA, MD, nr. 53, s. 137) ve buraya Silistre, Niğbolu, Çirmen, Vize, Kırkkilise, Bender, Akkırman, Kili ve Kılburun sancakları bağlandı. Osmanlılar, Özü'yü Karadeniz ve Tuna yalılarının kilidi olarak görüyordu. Ayn Ali Efendi'nin eserinde ise Özü bir sancak şeklinde zikredi-

li (Kavânin-i Âli Osmân, s. 12). Bu durum Ayn Ali Efendi'nin daha eski defterleri kullanmasından kaynaklanmış olabilir. Nitekim XVII. yüzyıl kayıtlarında Özü eyalet diye anılır. IV. Murad döneminde hazırlanmış 1041-1042 (1631-1632) tarihli bir idarî taksimat defterinde Özü müstakil bir beylerbeylik olarak zikredilmekte, eyalete tâbi sancaklar içerisinde yukarıdakilerden Kili ve Kılburun dışında Vidin ve Azak da belirtilmektedir. Yine bu deftere göre Özü eyaletinin biri beylerbeyi tasarrufunda olan üç sancağı (Silistre, Akkırman, Bender) arpa-lık olarak tahsis edilmiştir (Turan, s. 206, 212). Eyalette bir beylerbeyi, bir kadı, bir kaptan ve bir defterdar bulunmaktaydı.

Şehrin kalesi 1016'da (1607) yeniden inşa edildi ve içine çok sayıda muhafız yerleştirildi. 1039'da (1629-30) Özü'yü koruyabilmek için nehir etrafında birçok askerî istihkâm yapılmıştı (BA, TD, nr. 808, s. 1-9). Nitekim daha XVI. yüzyıl sonlarında Aksu nehrinin iki yakasına kale yapıldığı gibi Özü üzerinde Doğan Geçidi denilen yerde de bir başka kale inşa edilmişti (BA, MD, nr. 83, s. 1). Özü Kalesi ve yöresiyle ilgili en geniş bilgi XVII. yüzyıl ortalarında buradan geçen Evliya Çelebi tarafından verilir. Öncelikle Evliya Çelebi kaleyi "Cankirman yani Özi" şeklinde anarak Cankirman adının burası için mahallî de olsa kullanıldığını gösterir. Ayrıca Özü isminin nehrin adından kaynaklandığını da belirtir. Ona göre Özü Kalesi birbirine bitişik üç kaleden oluşuyordu. Eski kale bayır üstünde Macar Ali Paşa tarafından inşa edilmişti. Burada tahta minareli bir cami, mahkeme binası, 200 ev, yirmi kadar dükkân mevcuttu. Buna bitişik orta hisar önce ağaçtan yapılmış iken IV. Murad zamanında 1036'da (1626-27) Piyâle Paşa burayı taştan yeniden inşa ettirmişti. Bu kale içinde padişahın adına bir cami yaptırılmıştı, içinde de 100 ev vardı. Üçüncü kısım yine aynı tarihte Çatalcalı Hasan Paşa tarafından inşa ettirilmiş ve Özü nehrinin kıyısına kadar indirilmişti. Kıyıda olduğundan son derece iyi tahkim edilmiş tabyalara sahipti. Burada da IV. Murad Camii, 300 ev, otuz dükkân vardı. Evliya Çelebi bu kalenin 500 adım kadar güneyinde Eflak ve Boğdanlılar'ın 500 civarında saz örtülü evlerinin bulunduğunu, 200 dükkânın çoğunun bozahane, meyhane, at değirmeni, yedisinin han, 100'ünün mahzen olduğunu yazar. Eski kalenin üst yanında batıya doğru 300 Nogay obası vardı. Bu bilgiler, askerî önemi büyük olan Özü'de sivil yerleşimin kale dışına da ya-